

PAWEŁ WOLNICKI (Częstochowa)

Procedura wyboru rady municypalnej w Królestwie Polskim (1830-1831)

I. W dotychczasowych badaniach nad dziejami administracji na ziemiach polskich rzadko poruszana jest problematyka wyborów do samorządu miejskiego w okresie Rządu Narodowego w 1831 r. Z kolei tematyka dotycząca dawnego prawa wyborczego niemal nie dotyka charakterystyki tych wyborów. Prześledzenie tych zagadnień wydaje się potrzebne i to nie tylko dlatego, by uzupełnić pewną lukę badawczą, ale także w celu potwierdzenia funkcji¹ wyborów w społeczeństwie nowożytnym². Jak słusznie zauważa Krzysztof Skotnicki, „funkcje wyborów są bowiem pierwotne w stosunku do samych wyborów”³. Od sprawujących władzę oczekuje się zatem gwarancji realizacji tych funkcji w celu zapewnienia demokratyzacji życia społecznego. Ich poznanie w przeszłości i obecnie wzmacnia świadomość i odpowiedzialność obywateli w państwie prawa oraz odzwierciedla ewolucję prawa wyborczego i rolę cenzusów wyborczych⁴. Tym samym przyczynia się do motywacji aktywnego uczestnictwa w wyborach w oparciu tak o bierne, jak też czynne prawo wyborcze.

---

¹ Przez funkcje wyborów należy rozumieć – oddziaływanie wyborów jako podstawowego instrumentu sprawowania władzy przez zbiorowego suwerena na stosunki społeczne, polityczne i gospodarcze w państwie bądź jednostce terytorialnej. Zob. K. Skotnicki, *Wpływ funkcji wyborów na prawo wyborcze i system wyborczy. Zarys problematyki*, „Przegląd Sejmowy”, 2009, nr 79 (2), s. 11.

² Na temat współczesnych funkcji wyborów do organów samorządu terytorialnego zob. m.in. W. Wojtasik, *Funkcje wyborów w III Rzeczypospolitej. Teoria i praktyka*, Katowice 2012, s. 235-277.

³ K. Skotnicki, *Funkcje wyborów, a wielkość okręgów wyborczych*, Wykłady im. Prof. dr Wacława Komarnickiego, Toruń 2010, s. 25.

⁴ A. Ławniczak, *O potrzebie istnienia cenzusów wyborczych*, [w:] S. Grabowska, R. Grabowski, *Materiały z Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Prawo wyborcze do parlamentu w wybranych państwach europejskich”*. Rzeszów 3-4 kwietnia 2006 roku, Rzeszów 2006: Zakład Komparatystyki Prawniczej Wydziału Prawa Uniwersytetu Rzeszowskiego, s. 33

Warto przy tym zauważyć, że prawo wyboru władz miejskich było i jest przejawem udziału członków danej wspólnoty w rządzeniu miastem i wyrazem demokracji lokalnej⁵. Stąd charakterystycznym identyfikatorem miast w dziejach I Rzeczypospolitej pozostaje ich atrybut samorządności. Mieszczanie osiągnąwszy status wolnych obywateli zarządzili się w ramach murów miejskich za pomocą własnych organów i stanowionego przez nie prawa. Samorząd miejski sprawował władzę prawodawczą, wykonawczą, skarbową, policyjną i sądowniczą za pośrednictwem wybieranych przedstawicieli. Tym samym właściciele miast: król, duchowieństwo i inni możnowładcy zrzekli się dobrowolnie bezpośredniej władzy nad mieszczanami. W zamian mocodawcy ci zapewniali sobie prestiż i określone daniny oraz zabezpieczali pewne prawa. Potwierdzały to liczne przywileje dla miast i ujawniające się spory historyczne o ich zachowanie. Stąd idea samorządu miejskiego w społeczeństwie stanowym odgrywała istotną rolę i była bardzo silna. Rozwój gospodarczy ośrodków miejskich i ich dochody oraz gęstość zaludnienia decydowały o pozycji miasta. To pozwalało wyróżnić miasta duże i małe, bogate i ubogie, rozwijające się i upadające, w których dotychczasowy status i pozycję mieszczan gwarantował przede wszystkim stan posiadanych na ich terytorium nieruchomości.

Nowa perspektywa samorządności miast otworzyła się, choć ostatecznie nie została zrealizowana, w okresie Sejmu Czteroletniego. Ustawa z 17 czerwca 1791 r. „Komisya policyi” i z 30 czerwca 1791 r. „Urządzenie wewnętrzne miast wolnych” sprecyzowały swobody miejskie i sposób odbywania wyborów. Reformy te wstrzymał jednak sejm grodzieński w 1793 r⁶. Po upadku Rzeczypospolitej polityka państw zaborczych nie sprzyjała rozwojowi samorządu miejskiego.

II. W Księstwie Warszawskim ustawa konstytucyjna z 1807 r. wyłączyła spod kompetencji organów miejskich sprawy dotyczące sądownictwa, dokonując zarazem reorganizacji ich zadań i wyborów⁷. Jak pisze Władysław Korotyński: „był to [już] samorząd nowożytny podkreślający równość obywateli wobec prawa, bez średniowiecznych różnic stanowych i religijnych, a przytem dzięki Kodeksowi Napoleona, zabezpieczony od zamachów, jakich się na

---

⁵ Por. L. Kieres, *Samorząd terytorialny jako instytucja społeczeństwa obywatelskiego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, 2006, R. LXVIII, z. 2, s. 177; R.S. Katz, *Function of Elections*, [w:] *International Encyclopedia of Elections*, red. R. Rose, Washington 2000, s. 135; J.C. Courtney, *Elections*, Vancouver 2004, s. 5.

⁶ W. Korotyński, *Dawne rady miejskie i powiatowe*, Warszawa 1906, s. 4; por. *Samorząd Terytorialny – ustrój i gospodarka*, red. Z. Niewiadomski, Bydgoszcz 2001, s. 18.

⁷ Konstytucja Księstwa Warszawskiego z 22 lipca 1807 r., Tytuł VIII Podział kraju i administracja, Tytuł IX Porządek sądowy, *Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego*, (dalej: DPKW), 1810, t. 1, s. XXIV-XLI.

prawa mieszczan dawniej dopuszczano”⁸. Na mocy art. 67 Konstytucji Księstwa Warszawskiego postanowiono utworzyć tzw. municypalność. Miała to być najniższa jednostka administracyjna podziału terytorialnego obejmująca gminę miejską lub – składającą się z kilku miejscowości – gminę wiejską. Dekretem z 10 lutego 1809 r. municypalność utworzono jedynie w Warszawie, Poznaniu, Toruniu i Kaliszu, a w 1812 r. w Krakowie, Lublinie i Sandomierzu. Administracja należała w nich do prezydenta i ławników stanowiących personel pomocniczy oraz do rady municypalnej o kompetencjach samorządowych⁹. Wykreowano więc w Księstwie Warszawskim, na wzór francuski, instytucję biurokratyczną podporządkowaną państwu z silną pozycją władzy monokratycznej¹⁰. Tam jednak, gdzie nie powstała instytucja municypalności, wprowadzono dekretem z 23 lutego 1809 r., tymczasową organizację – wzorowaną na rozwiązaniach pruskich – osobną dla władz miejskich i osobną dla władz wiejskich¹¹. Zgodnie z nią każde miasto stanowiło osobną gminę z burmistrzem na czele oraz pomagającymi mu ławnikami mianowanymi spośród obywateli umiejących czytać i pisać. Organem samorządowym była rada miejska, którą tworzyło od 3 do 10 radców w zależności od liczby mieszkańców¹². Dzięki tym rozwiązaniom prawnym pojawiła się koncepcja, aby miasta prywatne uniezależniły się od feudalnych wpływów właścicieli. W rzeczywistości bowiem niechętnie rezygnowali oni ze swych dotychczasowych prerogatyw.

Konstytucja Królestwa Polskiego enigmatycznie zapowiadała, że w miastach będą urzędy municypalne¹³. Początkowo ustrój miast opierał się, jak w Księstwie Warszawskim, na prezydentach municypalnych i radach municypalnych w największych miastach oraz na burmistrzach i radach miejskich w mniejszych ośrodkach miejskich. W rzeczywistości dotychczasowe struk-

⁸ W. Korotyński, op. cit., s. 10-11.

⁹ W. Witkowski, *Historia administracji w Polsce 1764-1989*, Warszawa 2007, s. 115; T. Maciejewski, *Historia administracji*, Warszawa 2002, s. 209-210.

¹⁰ M. Klimek, *Samorząd terytorialny na ziemiach polskich podczas zaborów*, „Społeczeństwo i Rodzina”, 2008, nr 16, s. 48-49; S. Wójcik, *Samorząd terytorialny w Polsce w XX wieku. Myśl samorządowa. Historia i współczesność*, Lublin 1999, s. 79.

¹¹ Por. S. Dębski, *Kształtowanie się samorządu terytorialnego. Przeszłość i teraźniejszość*, Grudziądz 2014, s. 42.

¹² DPKW, 1810, t. 1, nr 9, s. 227-235; Z. Chmielewski, *Pozakancelaryjne uwarunkowania procesu aktotwórczego w urzędach administracji 1807-1980*, Szczecin 1992, s. 18; M. Kallas, *Organy administracji terytorialnej w Księstwie Warszawskim*, Toruń 1975, s. 118-119; tenże, *Konstytucja Księstwa Warszawskiego. Jej powstanie, systematyka i główne instytucje w związku z normami szczegółowymi i praktyką*, Toruń 1970, s. 148; M. Krzymkowski, *Status prawny urzędników Księstwa Warszawskiego*, Poznań 2004, s. 22-23; D. Malec, J. Malec, *Historia administracji nowożytnej*, Kraków 1996, s. 70; J. Malec, *Municypalności i gminy*, w: J. Malec, D. Malec, *Historia administracji i myśli administracyjnej*, Kraków 2003, s. 98; W. Sobociński, *Historia ustroju i prawa Księstwa Warszawskiego*, Toruń 1964, s. 139; W. Witkowski, op. cit., s. 115-116.

¹³ Art. 84 Ustawy Konstytucyjnej Królestwa Polskiego z dnia 27 XI 1815 r. Dziennik Praw Królestwa Polskiego, (dalej: DPKP) 1815, t. 1.

tury samorządu miejskiego zostały jednak zawieszono przez postanowienia namiestnika Józefa Zajączka z 10 lutego 1816 r. i 30 maja 1818 r., dotyczące zarządów municypalnych¹⁴. Od 1816 r. organy miejskie zaczęto określać jako zwierzchności miejskie, a od 1818 r. używano pojęcia urzędy municypalne¹⁵. Na mocy przepisów namiestnika królewskiego z 30 maja 1818 r. w miastach niebędących stolicą województwa radnych i ławników w liczbie ogólnej nie większej niż 4 mianowała Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Policji na wniosek komisji wojewódzkiej. Kandydaci na te posady musieli być obywatelami miasta posiadającymi własną nieruchomość. Mieli oni zarazem sprawować obowiązki sekretarzy miejskich i kasjerów¹⁶. Byli wskazywani przez burmistrza i wyznaczonych przez niego kilku obywateli miasta na wspólnym posiedzeniu. Tak wyłonionych kandydatów przedstawiano do zatwierdzenia władzom zwierzchnim. Idea ta pozostawała zatem w sprzeczności z dotychczasową koncepcją wyborów samorządowych, w których uczestniczyli obywatele miasta i stanowiła swoistą technikę kreacji tego gremium, wpisaną w politykę państwa zależnego od Rosji carskiej¹⁷.

Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Policji, obok prawa zatwierdzenia ławników, została wyposażona także w inne kompetencje dotyczące rad miejskich. Mianowicie, mogła ławników odsunąć od służby publicznej za niewłaściwe wykonywanie obowiązków służbowych. Dotyczyło to nie tylko dyscypliny pracy, ale także innych szkód przeciw dobru publicznemu. Organ ten był też władny oddać ławników pod sąd¹⁸. Ławnicy i burmistrz, którzy zaniedbywali lub niewłaściwie wykonywali swoje obowiązki narażając dobro publiczne, mogli być przez Komisję Rządową Spraw Wewnętrznych i Policji ukarani.

Ławnicy pełnili w mieście funkcje konsultacyjno-kontrolne. W sprawach publicznych, dotyczących spraw i dóbr miejskich oraz funduszy miejskich i ciężarów publicznych, w tym rozkładu składki miejskiej, burmistrz miał obowiązek konsultować się z ławnikami¹⁹. Ławnicy kontrolowali również przestrzeganie prawa przez burmistrza i w przypadku podjęcia przez nie-

---

¹⁴ S. Koszutski, *Nasze miasta a samorząd. Życie miast w Królestwie Polskim i reforma samorządowa*, Warszawa–Lwów 1915, s. 26, 42.

¹⁵ W. Witkowski, op. cit., s. 149.

¹⁶ Zbiór przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego, cz. 1, t. 1, s. 21; H. Izdebski, *Historia administracji*, Warszawa 1996, s. 131.

¹⁷ Por. D. Nohlen, *Prawo wyborcze i system partyjny. O teorii systemów wyborczych*, Warszawa 2004, s. 23, 28.

¹⁸ Art. 14 Organizacja i atrybucje urzędów municypalnych, tudzież środki utrzymania takowych z dnia 30 maja 1818 r. [w:] Zbiór przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego, cz. 1, t. 1, s. 27.

¹⁹ Art. 12 Organizacja i atrybucje urzędów municypalnych, tudzież środki utrzymania takowych z dnia 30 maja 1818 r. [w:] Zbiór przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego, cz. 1, t. 1, s. 27.

go decyzji przeciwnej prawu bądź dobru publicznemu byli zobligowani do powiadomienia o tym fakcie komisarza obwodowego²⁰. Ponadto niektórzy z nich mieli sprawować obowiązki sekretarzy miejskich i kasjerów²¹.

Ławnicy wraz z burmistrzem byli zobowiązani do układania projektu budżetu miejskiego²², a w przypadku gdy dochody nie pokrywały przewidywanych wydatków, organizowali składkę i rozkładali poszczególne ciężary między obywateli i mieszkańców miasta. Wówczas budowali listę imienną, uwzględniając możliwości obciążanych i dołączając ją do tzw. etatu²³.

W okresie przedpowstaniowym administracja miejska opierała się na zasadzie kolegiałności. Rola ławników w procesie została ograniczona jedynie do konsultacji z burmistrzem jako decydem w niektórych sprawach. Byli oni jednak odpowiedzialni za kontrolowanie określonych prawem poczynań burmistrza miasta, ponosząc za nie – wraz z burmistrzem – odpowiedzialność. Ławnicy nie tworzyli zatem osobnej struktury w postaci rady miejskiej o określonych kompetencjach, a raczej kilkuosobowe kolegium, w którym byli obserwatorami i konsultantami wyposażonymi w zadania kontrolne wobec poczynań burmistrza, sprawującego faktycznie władzę wykonawczą w mieście. Ławnicy wraz z burmistrzem nie posiadali kompetencji uchwałodawczych. Mogli składać jedynie propozycje do komisji wojewódzkiej za pośrednictwem komisarza delegowanego. Wymagały one jednak zatwierdzenia przez decydem. Przede wszystkim jednak trudno ich uznać za wybieralnych reprezentantów samorządu miejskiego.

III. Pod koniec 1830 r., na skutek ruchów rewolucyjnych, na obszarze Królestwa Polskiego wprowadzono nowe rozwiązania prawne dotyczące samorządu miejskiego. Utworzono rady municypalne. W ich skład mogły wchodzić tylko te osoby, które były tzw. posesjonatami, bądź odpowiadały cenzusowi majątkowemu, wykształcenia, płci oraz wyznania. Była to więc z pewnością demokracja limitowana, w której bierne prawo wyborcze przysługiwało zdecydowanej mniejszości mieszkańców. Do kompetencji rady należało rozkładanie ciężarów publicznych, kontrola właściwego wydatkowania funduszy miejskich, przedstawianie władzom wniosków dotyczących potrzeb mieszkańców gminy miejskiej oraz zachowania porządku w mieście. Poza tym na ich barki przerzucono organizację propagandy i podejmowanie

---

²⁰ Art. 13 Organizacja i atrybucje urzędów municypalnych, tudzież środki utrzymania takich z dnia 30 maja 1818 r. [w:] *Zbiór przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego*, cz. 1, t. 1, s. 27.

²¹ *Zbiór przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego*, cz. 1, t. 1, s. 21.

²² O etatach dochodów i wydatków kass miejskich, tudzież o kasowości i rachunkowości tychże kasa, [w:] *Zbiór przepisów*, cz. 1, t. 3, ks. 2, s. 707.

²³ Decyzja wskazująca zasady do układania etatów kass miejskich, [w:] *Zbiór przepisów*, cz. 1, t. 3, ks. 2, s. 719; Por. P. Wolnicki, *Budżet miasta Konięcpola w okresie Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego*, „Gubernaculum et Adminstratio”, 2015 (1), s. 203-213.

środków obrony²⁴. Nie były one jednak samorządem miejskim pochodzącym z wyboru. Ich członkowie byli bowiem mianowani przez komisarzy obwodowych w porozumieniu z urzędami municypalnymi²⁵.

Dopiero postanowienie Rządu Narodowego z 17 kwietnia 1831 r. wprowadzało przepisy regulujące organizację i przebieg wyborów do rad municypalnych, tym razem już przez obywateli miasta. Nie zostało ono jednak opublikowane w Dzienniku Praw. Do wykonania wspomnianego postanowienia została zobligowana Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Policji. Ona to powiadomiła o sposobie przeprowadzenia wyborów do rad municypalnych wszystkie komisje wojewódzkie w Królestwie Polskim stosownym reskrypsem. Zadaniem komisji wojewódzkiej było wyznaczenie na swoim terytorium terminu wyborów dla poszczególnych miast należących do różnych obwodów i zakwalifikowanych do różnego rzędu²⁶. Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Policji, mająca w swoich właściwościach kompetencje dotyczące organizacji wyborów, zobowiązała komisje wojewódzkie, aby przesały jej projekt rozkładu dni na zgromadzenie miast do wyborów rad municypalnych w każdym województwie. Praktyka okazała się tu różna. W jednych województwach wyznaczano tę samą datę wyborów dla miast przynależących do określonego rzędu, a w innych nie kierowano się tym kryterium²⁷. Nie było więc jednolitego terminu wyborów w całym Królestwie Polskim czy poszczególnych jego częściach: województwach i obwodach. Każde miasto miało zatem ustalony własny termin mającego się odbyć zgromadzenia wyborczego władz municypalnych. W ramach obwodu w tym samym dniu mogły więc odbywać się wybory w więcej niż jednym mieście²⁸. Ostateczną datę wyborów zatwierdzała i wyznaczała Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Policji specjalnym rozporządzeniem, skierowanym do danego miasta za pośrednictwem komisarza obwodu²⁹. Terminarz wyborów dla całego województwa był publikowany w wojewódzkim dzienniku urzędowym³⁰.

IV. Czynne prawo wyborcze do rad miejskich w XIX stuleciu opierało się na rozwiązaniach staropolskich. Obowiązywał cenzus płci, wieku, wykształ-

---

²⁴ W. Rostocki, *Korpus w gęsie pióra uzbrojony*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1972, s. 123.

²⁵ M. Trąbski, *Wybory Rady Municypalnej Miasta Częstochowy w 1831 roku*, <http://www.pthczest.ajd.czest.pl/images/foto/doc/Wybory%20do%20Rady%20Municypalnej.pdf>, [dostęp: 11 listopada 2015 r.], s. 2-3.

²⁶ Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej: AGAD), Władze Centralne Powstania Listopadowego, (dalej: WCPL), sygn. 544, k. 3-4.

²⁷ AGAD, WCPL, sygn. 543, k. 6-8; 544, s. 3-5; Dziennik Urzędowy Województwa Kaliskiego 1831, nr 22, s. 552.

²⁸ Por. AGAD, WCPL, sygn. 545, k. 3.

²⁹ Archiwum Kurii Metropolitalnej w Częstochowie (dalej: AKMCz), Naczelnik Powiatu Piotrkowskiego (dalej: NPP), k. 121; M. Trąbski, op. cit., s. 3.

³⁰ Dziennik Urzędowy Województwa Kaliskiego 1831, nr 22, s. 552.

cenia, wyznania oraz cenzus majątkowy. Prawo głosu mieli zatem mężczyźni będący obywatelami miasta, a więc wpisani do księgi obywatelskiej. Mogli znaleźć się w niej jedynie ci, którzy zajmowali się rzemiosłem, bądź byli właścicielami miejskich nieruchomości i przynależeli do wyznania chrześcijańskiego. Zaliczali się tu także funkcjonariusze publiczni: urzędnicy i oficjaliści, nauczyciele oraz duchowieństwo. Z czynnego prawa wyborczego mogli ponadto skorzystać tylko obywatele miasta wykazujący się umiejętnością czytania i pisania. Zasady te obowiązywały także podczas wyborów zarządzonych przez Rząd Narodowy w 1831 r.

Rząd Narodowy przekazał informacje o organizacji wyborów za pośrednictwem podległych mu organów: komisji wojewódzkiej i komisarzy obwodowych do burmistrzów miast postanowieniem z 17 kwietnia 1831 r. Ci ostatni z kolei, korzystając z ówczesnych środków przekazu, docierali do społeczeństwa poprzez ambonę kościelną, ogłoszenia na drzwiach ratusza oraz tzw. bęben³¹.

Zgromadzona dokumentacja pokazuje jednak, że frekwencja wyborcza nie była wysoka. W niektórych miastach województwa sandomierskiego osiągała zaledwie połowę uprawnionych. Przyczyną absencji była niekiedy tylko choroba czy wyjazd³². Obywatele bez poważniejszej przyczyny zaniedbywali należne im prawo wyborcze. Trudno z całą pewnością stwierdzić, czy była to ignorancja, czy też obawa przed ewentualnymi konsekwencjami w razie niepowodzenia powstania listopadowego. Z dużą dozą prawdopodobieństwa należy raczej przyjąć, że w małych miastach powodem była słaba świadomość społeczna mieszczan oraz niedostatek wykształcenia. Nie byli oni też zdolni do podejmowania odpowiedzialności za problemy miasta i troszczenia się o jego interesy, co było wyrazem niewielkiej integracji społecznej tego środowiska.

V. Wybory członków rady municypalnej miały charakter zgromadzenia obywateli. Wszyscy chcący głosować mieli przyjść do sali obrad na wyznaczoną godzinę. Obrady prowadził burmistrz. Najpierw odczytywał wobec wszystkich rozporządzenie komisarza obwodu w sprawie zgromadzenia obywateli na wybory, a następnie podawał przepisy dotyczące procedury wyborczej przedstawione przez Rząd Narodowy. Po wskazaniu tak zaprezentowanego celu obrad i związanego z tym stanu prawnego burmistrz, wobec wszystkich, odczytywał listę osób mających prawo do głosowania. Równocześnie informował tych, którzy nie zostali wyczytani, że nie mają oni prawa uczestniczenia w zebraniu wyborczym i muszą je opuścić.

---

³¹ P. Wolnicki, *Urząd, kancelaria i akta dziekańskie w okresie Królestwa Polskiego (1818-1918). Studium administracyjno-kancelaryjno-archiwalne*, Częstochowa 2011, s. 209-220; W. Wójcik, *Sprawy powstania listopadowego w „aktach dekanatów” Archiwum Kurii Diecezjalnej w Siedlcach*, ABAK, 1981 (42), s. 208.

³² AGAD, WCPL, sygn. 544, s. 8.

Po opuszczeniu zgromadzenia przez osoby do tego nieuprawnione burmistrz obwieszczał, że dla wyboru rady municypalnej konieczne jest najpierw ustalenie komisji wyborczej. W jej skład mieli wchodzić prezydujący i asesorowie. Oni także musieli zostać wyłonieni spośród zaproponowanych kandydatów. Najpierw przystępowano więc do ukonstytuowania organów wyborczych. Na prezydującego komisji wyborczej, który przewodniczyłby w obradach, proponowano poszczególnych kandydatów. Byli oni zgłaszani ustnie, podczas zgromadzenia, spośród obywateli umiejących pisać i czytać. Osoba, która otrzymała najwięcej głosów, zostawała prezydującym organu wyborczego.

Następnie burmistrz ogłaszał oficjalny wybór prezydującego komisji wyborczej i odbierał od niego przysięgę, w której nominat zobowiązywał się, że funkcję będzie wypełniał według własnego sumienia i przepisów prawa. Potwierdzał też, że będzie obiektywny i bezstronny. Następnie burmistrz przekazywał tak wybranej osobie jako prezydującemu organowi wyborczemu przewodnictwo w dalszej procedurze wyborczej oraz konieczną dokumentację z nią związaną, a więc spis osób mających prawo do głosownia.

Prezydujący dobierał sobie do pomocy dwóch asesorów spośród obywateli miasta umiejących czytać i pisać. Mogły to być np. osoby zaproponowane wcześniej na prezydującego w komisji wyborczej, które otrzymały kolejno najwięcej głosów. Prezydujący sam lub wspólnie z asesorami ustanawiał sekretarza³³. Wybór takiej osoby nie był zapewne przypadkowy i powinien uwzględniać odpowiednie umiejętności biegłego czytania i pisania oraz rachowania. Jemu bowiem zlecano protokołowanie całości wyborów.

Asesorowie i sekretarz składali także przysięgę, którą odbierał od nich prezydujący. Zobowiązywali się w niej do tego, że głosy będą liczyć rzetelnie i tak też zapisywać, wspierając we wszystkim prezydującego³⁴.

VI. Kolejną czynnością stworzoną przez nowo ukonstytuowany organ wyborczy było spisanie wszystkich osób obecnych na zgromadzeniu wyborczym i porównanie z listą osób mających prawo do głosowania na radę municypalną. Tak uformowaną listę obecnych na zgromadzeniu, zarazem mających czynne prawo wyborcze, odczytywano na głos. W trakcie tej czynności okazywało się nierzadko, że nie wszyscy posiadają bierne prawo wyborcze. Gdy nieujęty w spisie wyborców, a obecny na zgromadzeniu wyborczym upierał się przy swoich racjach, prezydujący wraz z asesorami mógł dobrać jeszcze dwóch członków spośród obywateli, aby w głosowaniu tajnym orzekli w danej sprawie. W takim przypadku skład komisji wyborczej liczył więc np. 5 osób. Przewodniczący zgodnie z głosowaniem większościowym ogłaszał werdykt.

---

³³ Por. AKMCz, NPP, k. 87-88.

³⁴ AKMCz, NPP, k. 128.

Po wyjściu osób niemających prawa głosowania prezydujący przystępował wraz z asesorami i sekretarzem do wyboru rady municypalnej. Najpierw należało stworzyć listę kandydatów na radców. Zgodnie z postanowieniem Rządu Narodowego prezydujący proponował, aby każdy chcący kandydować na radnego zapisał swoje imię i nazwisko na przygotowanej liście. W przypadku, gdy nikt samowolnie nie wpisał się na listę, prezydujący prosił o ustne zgłaszanie kandydatów wobec całego zgromadzenia.

Kolejną czynnością, po wyłonieniu kandydatów spośród mieszczan, było oddawanie na nich głosów. Przewodniczący proponował, aby wybór odbywał się na przygotowanych kartkach, gdzie oddanie głosu na preferowanego kandydata byłoby zaznaczane poprzez podkreślenie jego nazwiska. Należało więc zredagować tyle list, ile było osób mających bierne prawo wyborcze. Osoby, które nie posiadały umiejętności czytania, mogły skorzystać z pomocy kogoś znajdującego się obok, kto odczytałby i wskazał na liście nazwisko wybranego kandydata w celu jego zakreślenia³⁵. Tak sporządzone listy, które w dzisiejszych czasach należałoby uznać za anonimowe karty wyborcze, były składane osobiście przez wyborców wywoływanych imiennie przez prezydującego i wrzucane do zamkniętego naczynia pełniącego rolę urny³⁶. Praktyka ta niekiedy musiała jednak zostać odrzucona ze względu na fakt, że większość obywateli obecnych na zgromadzeniu nie umiała pisać i czytać. Przyjmowano wówczas inny sposób głosowania. Otóż na jednym arkuszu papieru zapisywano wszystkich wymienionych kandydatów. Listę taką mieli przed sobą asesorowie i sekretarz. Następnie wszyscy obecni na zgromadzeniu wyborczym mieszkańcy miasta podchodzili kolejno, po wyczytaniu swojego nazwiska i „pod sekretem” oddawali swój głos na konkretną osobę. W ten sposób realizowano obowiązek głosowania tajnego. Każdy głos na danego kandydata zaznaczano za pomocą kreski stawianej przy jego nazwisku. W tym celu tworzone specjalny arkusz kalkulacyjny³⁷. Gdy wszyscy obywatele miasta zagłosowali, prezydujący w obecności asesorów i sekretarza dokonywał podliczenia głosów. Radę stanowili ci, którzy otrzymali największą ilość głosów (kresek). W przypadku jednak, gdy na dane miejsce było dwóch kandydatów o takiej samej liczbie głosów, stosowano losowy wybór jednego z nich. Losowania dokonywał członek organu wyborczego.

Zakończenie zgromadzenia wyborczego następowało poprzez zredagowanie i odczytanie protokołu wyborczego, a następnie był on podpisywany przez wszystkich członków komisji wyborczej: prezydującego, asesorów i sekretarza. Po tych czynnościach prezydujący ogłaszał zakończenie wyborów do rady municypalnej miasta. Radni otrzymywali w myśl art. 22 postanowie-

---

³⁵ AGAD, WCPL, sygn. 546, s. 19.

³⁶ AGAD, WCPL, sygn. 545, k. 33-35.

³⁷ AGAD, WCPL, sygn. 544, s. 6.

nia Rządu Narodowego z 17 kwietnia 1831 r. stosowne świadectwo wydane im przez organ wyborczy³⁸.

VII. Oficjalna droga obiegu aktów prawnych i wszelkiej dokumentacji docierającej do władz miejskich i od nich wychodząca wynikała z podziału kompetencji poszczególnych szczebli administracji rządowej i uwzględniała podział terytorialny. Stąd postanowienie Rządu Narodowego za pośrednictwem Komisji Wojewódzkiej miało być przekazywane wraz ze zobowiązaniem do jego wykonania przez Komisarza Delegowanego do danego obwodu na ręce burmistrza miasta³⁹. Tę samą drogę pokonywała dokumentacja wytwarzana przez organy samorządu miejskiego.

Całość dokumentacji wyborczej wyłonione organy wyborcze miały obowiązek przesłać w dwóch egzemplarzach do właściwego komisarza delegowanego, a ten z kolei pozostawiwszy sobie po jednym egzemplarzu tych akt, drugi przysyłał drogą urzędową do Komisji Wojewódzkiej z prośbą o zatwierdzenie wyborów⁴⁰. Dopiero otrzymanie urzędowego zatwierdzenia czyniło Radę Miasta skuteczną w swych prawach i obowiązkach⁴¹.

Spis wyborców powinien być przygotowywany na podstawie księgi obywatelskiej. Jego wytwórcą była kancelaria burmistrza. Wymagał on jednak zatwierdzenia przez Komisarza Obwodu, aby stanowić wiarygodny dokument potrzebny podczas wyborów Rady Muncypalnej⁴². Kryterium weryfikacyjnym był wpis do księgi obywatelskiej. Spis ten nosił zazwyczaj nazwę „Lista osób mających prawo głosowania na wyborach Rady Muncypalnej NN”. Przybierał formę tabeli, której kolumny uwzględniały następujące dane: imię i nazwisko, wiek, tytuł uprawniający do głosowania, niekiedy jeszcze adnotację czy obywatel umiał pisać i czytać.

Koniec wpisów na listę obwieszczano formułą znajdująca się pod ostatnią pozycją: „rzetelność niniejszej listy poświadcza”, a pod spodem następowało uwierzytelnienie: Urząd Muncypalny, a pod nim prezydującego organowi wyborczemu. Dodatkowym środkiem uwierzytelniającym była pieczęć⁴³.

Kolejnym zestawieniem, którym posługiwano się podczas wyborów, była lista osób przybyłych na wybory rady muncypalnej. Miało formę tabeli sporządzonej także odręcznie. Została ona utworzona według 5 kolumn uzupełnianych wraz z przybywaniem wyborców na zgromadzenie wyborcze bądź powstawała podczas weryfikacji spisu wyborców ze stanem rzeczywistym obecnych na głosowaniu. Spis ten był wytworem organu wyborczego. Po

³⁸ AKMCz, NPP, k. 129; AGAD, WCPL, sygn. 545, k. 30-35.

³⁹ AKMCz, NPP, k. 121.

⁴⁰ AKMCz, NPP, k. 121.

⁴¹ Por. np.: AKMCz, NPP, k. 104.

⁴² AGAD, WCPL, sygn. 543, k. 29; AKMCz, NPP, k. 128.

⁴³ AKMCz, NPP, k. 127.

wpisaniu wszystkich osób zgromadzonych na wyborach, zakończenie czynności weryfikującej organ wyborczy potwierdzał wyrażeniem: „rzetelność niniejszej listy poświadcza w mieście nn dnia nn”. Następnie swoje podpisy składali w kolejności: prezes, asesorowie oraz sekretarz wyborów. Lista osób przybyłych na wybory była spisywana przez prezydującego i sekretarza w co najmniej dwu egzemplarzach, a następnie podpisywana. Ona także podlegała zatwierdzeniu przez komisarza obwodu, który potwierdzał, że wyborcy obecni na zgromadzeniu są obywatelami miasta, a ich nazwiska zostały zapisane w księdze obywatelskiej⁴⁴.

Lista obywateli nieobecnych na wyborach⁴⁵ była z kolei zestawieniem, które miało za zadanie zobrazować przejrzystość osób uprawnionych do głosowania. Mogło się zdarzyć, że nie tworzone w niektórych miastach osobnej listy, porównując jedynie spis obecnych na wyborach z księgą obywatelską.

Lista kandydatów na radców municypalnych była spisem stworzonym przez organ wyborczy podczas zebrania obywateli mających prawo głosu. Pusta lista była przekazywana na salę obrad w celu zapisania się na niej osób, które chciałyby zostać wybrane na radnych. W przypadku, gdy nikt się nie zapisał lub liczba kandydatów była za mała, zgromadzenie ustnie proponowało kandydatów. Gdy nie wyrazili oni swojego wyraźnego sprzeciwu, członkowie organu wyborczego zapisywali ich nazwiska⁴⁶.

Karty do głosowania były przepisane w tylu egzemplarzach, ilu było wyborców, na nich wyborcy zakreślali imię swojego faworyta⁴⁷.

Protokół wyborów winien być sporządzany w dwu egzemplarzach z udziałem sekretarza⁴⁸. Następnie był odczytywany na koniec procedury wyborczej, zanim złożone zostały pod jego treścią podpisy prezydującego, asesorów oraz sekretarza komisji wyborczej⁴⁹. Zawierał w pierwszej części: wskazanie miejsca oraz daty i godziny obrad, podanie podstawy prawnej i celu zgromadzenia się mieszkańców miasta. Następnie przedstawiano w nim poszczególne czynności, jakie po kolei miały miejsce podczas wyborów rady municypalnej wraz z wyszczególnieniem kandydatów do organów wyborczych, sposobu obsadzenia ich oraz zaprezentowaniem listy kandydatów na radnych, trybu i formy wyborów oraz przedstawieniem wyników głosowania. Tak wytworzony protokół był podpisywany przez członków organu wyborczego.

VIII. Przeprowadzenie wyborów do rady municypalnej i wytworzona dokumentacja potwierdzająca ich przebieg oraz wynik była przekazywana

---

⁴⁴ AGAD, WCPL, sygn. 543, s. 29.

⁴⁵ AGAD, WCPL, sygn. 544, s. 6.

⁴⁶ AGAD, WCPL, sygn. 544, s. 6, AKMCZ, NPP, k. 128-129.

⁴⁷ AGAD, WCPL, sygn. 546, s. 19.

⁴⁸ AKMCz, NPP, k. 121.

⁴⁹ AKMCz, NPP, k. 129.

władzom zwierzchnim. Odpowiednio, z wykorzystaniem poszczególnych sześciu obiegu dokumentów, protokół wyborów wraz z listą uprawnionych do głosowania, uprzednio zatwierdzoną przez komisarza obwodu i listą osób, które wzięły udział w wyborach, listą kandydatów na radnych, a niekiedy dodatkowo jeszcze listą osób nieobecnych i arkuszem odzwierciedlającym liczbę głosów (kresek) przesyłano przez komisarza obwodu za pośrednictwem komisji wojewódzkiej do Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji⁵⁰. Nierzadko okazywało się jednak, że dokumentacja lub sposób przeprowadzenia wyborów były opatrzone wadą. W przypadku niewłaściwie wytworzonej dokumentacji należało ją poprawnie sporządzić, uwzględniając wskazówki władz zwierzchnich. Zdarzało się bowiem podpisanie protokołu wyborów przez burmistrza, a nie przez prezydującego organowi wyborczemu.

Trudniejsze okazywały się braki formalne w procedurze wyborczej. Dotyczyły one przeważnie dopuszczenia do głosowania osób niezapisanych w księdze obywatelskiej, a więc pozbawionych praw wyborczych do rady municypalnej. Niekiedy organ wyborczy wraz z władzami miasta zaradzały temu problemowi, wpisując do księgi obywatelskiej mieszkańców niebędących obywatelami w celu zwiększenia liczby uprawnionych do głosowania⁵¹. W mieście Rozprza, należącej do obwodu piotrkowskiego w województwie kaliskim, okazało się nawet, że żaden mieszkaniec nie posiada swej własności, a wszyscy mieszkali w nieruchomościach dominialnych, co uniemożliwiało wykreowanie rady municypalnej⁵². Do częstych przypadków odnoszących się do małych miast należy zaliczyć fakt braku osób spełniających kryteria formalne kandydatów na radnych⁵³. Inną poważną przesłanką, która także mogła doprowadzić do unieważnienia wyborów i konieczności ich powtórzenia, było pominięcie przez organy wyborcze wymogu czytania i pisania odnośnie do kandydatów na radnych. Mała liczba osób spełniających to kryterium była powodem nieprzedstawiania przez zgromadzenie odpowiedniej liczby kandydatów na radnych⁵⁴. Niekiedy też, uzupełniając kompletność składu rady, świadomie dopuszczano kandydatury analfabetów⁵⁵. Zdarzało się, że pomijając przepisy powoływano radców spośród urzędników miejskich: burmistrza, ławników czy kasjera miejskiego⁵⁶. Braki proceduralne dotyczyły również wysunięcia kandydatury i podjęcia nad nią głosowania odnośnie do osób będących członkami organu wyborczego, np. asesora⁵⁷.

---

⁵⁰ AGAD, WCPL, sygn. 543, s. 29; 544, s. 6.

⁵¹ AGAD, WCPL, sygn. 544, s. 63.

⁵² AGAD, WCPL, sygn. 545, s. 16.

⁵³ AGAD, WCPL, sygn. 544, s. 12-13; 545, s. 15.

⁵⁴ AGAD, WCPL, sygn. 544, s. 45.

⁵⁵ AGAD, WCPL, sygn. 544, s. 74-76.

⁵⁶ AGAD, WCPL, sygn. 544, s. 29-33, 58.

⁵⁷ AGAD, WCPL, sygn. 544, s. 54.

Niesprostanie przepisom zawartym w postanowieniu Rządu Narodowego skutkowało zakwestionowaniem legalności procedury wyborczej przez komisarza obwodu, bądź komisję wojewódzką i zwrócenie się do Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji z prośbą o wydanie stosowanej decyzji co do weryfikacji braków bądź wyznaczenia terminu powtórzenia wyborów⁵⁸.

IX. Wprowadzone postanowieniem Rządu Narodowego z 17 kwietnia 1831 r. przepisy dotyczące organizacji i przebiegu wyborów do rady municypalnej, choć nie zostały ogłoszone w Dzienniku Praw Królestwa Polskiego, docierały do burmistrzów miast *via cursoria* od Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji poprzez komisje wojewódzkie i dozorców miast. Regulowały one drobiazgowo sposób powołania organów wyborczych, bierne i czynne prawo wyborcze mieszczan oraz procedurę wyborczą radnych. Zobowiązywały organy wyborcze do dokumentowania wyborów, wskazując sposób realizowania poszczególnych czynności i ich uwierzytelniania.

Pierwszy etap wyborów do rady municypalnej polegał na wyłonieniu organu wyborczego w postaci prezydującego komisji wyborczej oraz asesorów dobieranych przez niego. Osoby te były odpowiedzialne za organizację i przebieg wyborów radnych. Wszyscy członkowie tych gremiów powinni byli zostać wyłonieni w drodze wyborów bezpośrednich podczas zgromadzenia mieszkańców zapisanych w księdze obywatelskiej danego miasta. Zadaniem komisji było więc dopilnowanie zadośćuczynienia temu wymogowi. Z poważnym problemem zmagają się tu jednak przede wszystkim małe miasta, których ubodzy mieszkańcy nie posiadali na ich terenie żadnej nieruchomości. Dodatkowe trudności pojawiały się w trakcie procedury wyborczej do rady municypalnej. Dotyczyły nie tylko braków formalnych związanych z przynależnością do grona obywateli miasta, ale też sprostania umiejętności czytania i pisanie przez kandydatów na radnych. Przy niskiej frekwencji wyborczej wymogi te niekiedy powodowały konieczność powtórzenia wyborów w celu uzupełnienia pełnego składu radnych, a w skrajnych przypadkach przesądzały o niemożności wyłonienia rady.

Również sam sposób dokumentowania przebiegu wyborów nie zawsze uwzględniał obowiązujące w postanowieniu Rządu Narodowego przepisy. Pojawiające się niewłaściwości pozwalają na wnioski, że na ówczesną administrację miało wpływ funkcjonowanie różnych tradycji wyborczych. Ponadto silna pozycja burmistrza jako organu władzy monokratycznej przysłaśniała należną rolę organu wyborczego przy tworzeniu dokumentacji wyborów.

Z całą pewnością przeprowadzone w 1831 r. wybory do rad municypalnych należy ocenić pozytywnie. Pozwoliły one na reaktywowanie idei nie tylko samorządu miejskiego, ale też demokracji i wolności suwerennego narodu,

---

⁵⁸ AGAD, WCPL, sygn. 544, s. 35.

których gwarantem był utworzony polski Rząd Narodowy. W zniewolonym społeczeństwie podstawowym jego zadaniem okazało się odtworzenie więzi i poczucia zaufania między organami władzy a obywatelami. Próbowano to osiągnąć m.in. poprzez wykorzystanie instrumentu wyborów do samorządu miejskiego. Wybory te miały bowiem za cel reaktywację i mobilizację demokracji lokalnej na obszarze miasta. Ważnym elementem w tym procesie było zebranie obywateli miasta na wybory (funkcja integracyjna) i wyłonienie władz wolnych od bezpośrednich wpływów właściciela miasta oraz zaborcy (funkcja kreacyjna) jako wyraz woli wyborców. Tak wybrane władze otrzymywały poparcie mieszkańców do działania (funkcja legitymizacyjna), a ich elekcja stanowiła wyraz akceptacji dla Rządu Narodowego (funkcja legitymująca system polityczno-ustrojowy i sprzeciwiająca się zaborom). Funkcje te wydają się też być pierwotne w stosunku do proponowanego dziś katalogu ich nazw i podziałów. Ich odtworzenie jest możliwe dzięki przepisom wskazującym stan prawny oraz dokumentacji wyborczej odzwierciedlającej faktyczny przebieg wyborów do rady municypalnej w 1831 r. Refleksja ta pozwala dostrzec obowiązujący w pierwszej połowie XIX stulecia katalog zasad wyborczych oraz uchwycić ważny moment w procesie demokratyzacji społeczeństwa na pewnym etapie jego rozwoju.

Bibliografia

I. Źródła

Akty prawne

Konstytucja Księstwa Warszawskiego z 22 lipca 1807 r., DPKW, 1810, t. 1.

Dekret z 23 lutego 1809 r., DPKW, 1810, t. 1, nr 9.

Ustawa Konstytucyjna Królestwa Polskiego z dnia 27 XI 1815 r., DPKP, 1815, t. 1.

Dziennik Urzędowy Województwa Kaliskiego 1831, nr 22.

Zbiór przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego, cz. 1, t. 1-3.

Źródła archiwalne:

Archiwum Główne Akt Dawnych, Władze Centralne Powstania Listopadowego, sygn. 543-546

Archiwum Kurii Metropolitalnej w Częstochowie, Naczelnik Powiatu Piotrkowskiego, sygn. br.

II. Literatura

Chmielewski Z., *Pozakancelaryjne uwarunkowania procesu aktotwórczego w urzędach administracji 1807-1980*, Szczecin 1992.

Courtney J.C., *Elections*, Vancouver 2004.

Dębski S., *Kształtowanie się samorządu terytorialnego. Przeszłość i teraźniejszość*, Grudziądz 2014.

- Izdebski H., *Historia administracji*, Warszawa 1996.
- Kallas M., *Konstytucja Księstwa Warszawskiego. Jej powstanie, systematyka i główne instytucje w związku z normami szczegółowymi i praktyką*, Toruń 1970.
- Kallas M., *Organy administracji terytorialnej w Księstwie Warszawskim*, Toruń 1975.
- Katz R.S., *Function of Elections*, [w:] *International Encyclopedia of Elections*, red. R. Rose, Washington 2000.
- Kieres L., *Samorząd terytorialny jako instytucja społeczeństwa obywatelskiego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, 2006, R. LXVIII, z. 2.
- Klimek M., *Samorząd terytorialny na ziemiach polskich podczas zaborów*, „Społeczeństwo i Rodzina”, 2008, nr 16.
- Korbowicz A., Witkowski W., *Historia ustroju i prawa polskiego*, Zakamycze 1998.
- Korotyński W., *Dawne rady miejskie i powiatowe*, Warszawa 1906.
- Koszutski S., *Nasze miasta a samorząd. Życie miast w Królestwie Polskim i reforma samorządowa*, Warszawa–Lwów 1915.
- Krzymkowski M., *Kształtowanie się nowoczesnej magistratury w okresie Księstwa Warszawskiego*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 2001, t. 53, z. 1, s. 201-212.
- Krzymkowski M., *Status prawny urzędników Księstwa Warszawskiego*, Poznań 2004.
- Ławniczak A., *O potrzebie istnienia cenzusów wyborczych*, [w:] S. Grabowska, R. Grabowski, *Materiały z Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Prawo wyborcze do parlamentu w wybranych państwach europejskich”*. Rzeszów 3-4 kwietnia 2006 roku, Rzeszów 2006: Zakład Komparatystyki Prawniczej Wydziału Prawa Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Maciejewski T., *Historia administracji*, Warszawa 2002.
- Malec D., Malec J., *Historia administracji nowożytnej*, Kraków 1996.
- Malec J., Malec D., *Historia administracji i myśli administracyjnej*, Kraków 2003.
- Nohlen D., *Prawo wyborcze i system partyjny. O teorii systemów wyborczych*, Warszawa 2004.
- Rostocki W., *Korpus w gęsie pióra uzbrojony*, Warszawa 1972.
- Samorząd Terytorialny – ustrój i gospodarka*, red. Z. Niewiadomski, Bydgoszcz 2001.
- Skotnicki K., *Funkcje wyborów, a wielkość okręgów wyborczych*, Wykłady im. Prof. dr Wacława Komarnickiego, Toruń 2010.
- Skotnicki K., *Wpływ funkcji wyborów na prawo wyborcze i system wyborczy. Zarys problematyki*, „Przegląd Sejmowy”, 2009, nr 79 (2).
- Sobociński W., *Historia ustroju i prawa Księstwa Warszawskiego*, Toruń 1964.
- Trąbski M., *Wybory Rady Municipalnej Miasta Częstochowy w 1831 roku*, <http://www.pfhczest.ajd.czest.pl/images/foto/doc/Wybory%20do%20Rady%20Municipalnej.pdf>, [dostęp: 11 listopada 2015 r.].
- Witkowski W., *Historia administracji w Polsce 1764-1989*, Warszawa 2007.
- Wojtasik W., *Funkcje wyborów w III Rzeczypospolitej. Teoria i praktyka*, Katowice 2012.
- Wolnicki P., *Budżet miasta Koniecpola w okresie Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego*, „Gubernaculum et Adminstratio”, 2015 (1).
- Wolnicki P., *Urząd, kancelaria i akta dziekańskie w okresie Królestwa Polskiego (1818-1918). Studium administracyjno-kancelaryjno-archiwalne*, Częstochowa 2011.

Wójcik S., *Samorząd terytorialny w Polsce w XX wieku. Myśl samorządowa. Historia i współczesność*, Lublin 1999.

Wójcik W., *Sprawy powstania listopadowego w „aktach dekanatów”* Archiwum Kurii Diecezjalnej w Siedlcach, ABMK, 1981 (42).

PROCEDURE FOR ELECTION OF THE MUNICIPAL COUNCIL IN THE KINGDOM OF POLAND (1830-1831)

Summary

After the loss of independence by the Republic of Poland, the invaders consistently aimed to eliminate what had remained of the municipal self-government which after 1816 had ceased to exist in its original form anyway. However, Polish revolutionary movements succeeded in forcing the National Government to issue on 17 April 1831 a decision which regulated in detail the manner of appointing the electoral authorities, the passive and active suffrage of townspeople and the procedure for electing of councilors. Electoral bodies had also been obliged to document elections and determine specific actions that were to be performed and how they should be authenticated.

These rules were meant to break with the existing electoral traditions and were aimed at the reactivation of local democracy in cities. The organisation, process and method of documenting electoral procedures confirm efforts undertaken to integrate the townspeople and evidence the emergence of a municipal council free from the direct influence of the city's owner or invader. These procedures were to manifest acceptance of the new laws adopted by the National Government. However, the local government appointed in this manner in towns and cities did not survive the test of time and the election was, after the fall of the November Uprising, invalidated.

Key words: local elections, electoral procedure, documenting of election, municipal government, the Kingdom of Poland, November Uprising, the National Government.

LA PROCÉDURE D'ÉLECTION DU CONSEIL MUNICIPAL AU ROYAUME DE POLOGNE (1830-1831)

Résumé

Après la perte de l'indépendance par la République, les occupants s'engageaient systématiquement à éliminer le gouvernement municipal qui, en réalité, n'existait plus après 1816. C'est la résolution du Gouvernement National du 17 avril 1831 qui a apporté des changements, par suite de mouvements révolutionnaires. Les modifica-

tions concernaient les élections des autorités électorales et du conseil municipal. Elles définissaient clairement le mode de constitution des autorités électorales, le droit de vote et d'éligibilité des bourgeois et la procédure électorale des conseillers. Elles obligeaient les autorités électorales à établir la documentation électorale, en indiquant le mode de l'exécution de toutes les opérations et leur procédure de validation.

Ces dispositions avaient pour but de rompre avec les traditions électorales précédentes et aspiraient à réactiver la démocratie locale dans les villes. L'organisation, le déroulement et la documentation de la procédure électorale montrent les démarches visant à l'intégration de la bourgeoisie et à l'élection du conseil municipal ayant le soutien des habitants à l'action et libre de l'influence directe du propriétaire de la ville ou du pays occupant. Son élection devait exprimer l'acceptation du nouvel ordre juridique du Gouvernement National. Toutefois, le gouvernement municipal ainsi désigné n'a pas résisté à l'épreuve du temps et son élection a été annulée après l'échec de l'insurrection de novembre.

Mots-clés: élections locales, procédure électorale, documentation des élections, gouvernement municipal, Royaume de Pologne, insurrection de novembre, Gouvernement National.